

Sažetak

DUBROVAČKE SREDNJOVJEKOVNE ZLATARSKE TEME

Izbor iz znanstvenih radova koje je autor u gotovo dva desetljeća svojega znanstvenog rada sustavno objavljivao ponajviše u znanstvenim časopisima u Hrvatskoj, i izvan nje, obuhvaća teme iz srednjovjekovnog zlatarstva u Dubrovniku i okolici, u rasponu od starokršćanskog razdoblja do 16. stoljeća. Pokušao je obraditi jedan malo znani segment hrvatske srednjovjekovne kulturne baštine. Osnovna namjera izdavanja ove knjige bila je na jednom mjestu sustavno donijeti sve te rasprave iz dubrovačkoga, ali i humskog i bosanskog zlatarstva kako bi bile dostupne širem čitateljstvu. Dubrovnik je vječna tema, a na području povijesti umjetnosti uistinu neiscrpno vrelo. Zlatarstvo, a osobito sakralno zlatarstvo, nije nikada sustavno promišljano u cjelovitosti interdisciplinarnog istraživanja. Ovdje se donosi niz spoznaja mukotrpno istrgnutih iz skrivenih kutaka sakristija i riznica.

Autor po prvi put cjelovito ispituje skupinu starokršćanskih moćnika s otoka Lopuda. Tu skupinu od šest moćnika tvore tri elipsasta moćnika tipa *capsella africana*, veća kvadratna kutijica neukrašenih stranica, jedna manja srebrna bačvica i najveći moćnik iz te skupine — oblika četvrtaste kutijice s natpisom posvećen sv. Ivanu Krstitelju. Do sada ih je, pokazalo se, bilo teško preciznije datirati na osnovi samo dvaju moćnika kao izdvojenih nalaza, ali sada se skupina od pet moćnika bez natpisa, na osnovi komparativnog materijala, može datirati u 5./6. stoljeće, a veći kvadratni moćnik s natpisom i ugraviranim lukovima i punciranim križevima, bliskima skupini križnog nakita autohtonoga romanskog stanovništva, u 6./7. stoljeće. Skupina starokršćanskih relikvijara govori o kontinuitetu i svojevrstan je prethodnik moćniku u dubrovačkoj prvostolnici i crkvi sv. Stjepana u Dubrovniku, koje spominje bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u *De Administrando Imperio*.

Slijedi studija koja donosi nove rezultate istraživanja moćnika dubrovačke prvostolnice uz historijat dosadašnjih spoznaja. Autor je ustvrdio postojanje kapitalne *staurothece*, nastale u carigradskim radionicama u 10.

stoljeću, potom jedne kasnije i dvaju moćnika sv. Domitile i Petrunjele s carskim portretima.

Poseban trud uložen je u cjelovito promišljanje sveobuhvatnosti liturgijskih predmeta i zavjetnih darova u dubrovačkoj katedrali. Riječ je o oko tisuću razmatranih predmeta. *Teatrum sacrum* Moćnika dubrovačke katedrale zamišljen je kao središte duhovnosti Dubrovačke nadbiskupije i državna riznica i on je osnovni parametar na osnovi kojeg se može sagledati i stilski i oblikovni razvoj moćnikâ kao brojne i dragocjene vrste liturgijskih predmeta prije svega na području današnje Dubrovačke biskupije, ali i u znatno širem obuhvatu, i vremenskom i prostornom. Moćnik je nastao kao plod duhovnog sazrijevanja kasnoantičkoga biskupskog sjedišta, koji od katedralnog trezora izrasta u državnu riznicu.

Razmatrajući povijest emajla, posebna se pozornost pridaje već spomenutoj zlatnoj *staurotheci*, koja je nastala u carskim carigradskim radionicama iz 10. stoljeća, kao najstarijem izvorno sačuvanom moćniku u dubrovačkoj prvostolnoj riznici. Moćnik glave sv. Vlaha iz druge četvrtine 11. stoljeća pripisan je carigradskim radionicama, a moćnik je pretrpio radikalnu restauraciju nakon oštećenja nastalih 1667. godine. Pretpostavlja se i korištenje emajlnim reljefima s možda dvama moćnicima. Oblik moćnika glave sv. Vlaha odigrao je ključnu ulogu u oblikovanju moćnika neantropomorfnog oblika glave u Dubrovniku. Moćnik desne ruke sv. Vlaha izniman je i jedinstven primjer nastao u *tirazu* normanske radionice u Palermu iz trećeg desetljeća 12. stoljeća. Dubrovački moćnik ujedno je jedini izvorno sačuvani spomenik zlatarstva normanskoga kruga, izravno povezan s plaštem kralja Rogera II. i sa *staurothecom* iz Cosenze.

Skupina moćnika glava iz Dubrovnika oblikovno vuče svoje podrijetlo od moćnika glave sv. Vlaha, nastale prema obliku bizantske carske krune. Među dubrovačkim moćnicima glava, za razliku od drugih dalmatinskih biskupskih riznica, tek će se sporadično javljati njihove antropomorfne inačice. Romanički sloj moćnika zastupljen je jednostavnim oblicima, dok će se u kasnijem prijelaznom razdoblju pojavljivati iskucane kovinske vrpce biljnih motiva, ponajviše izvedene u tehnici »na proboj« i u tehnici iskucavanja. Figuralni motivi pripadaju najčešće matricama simbola evanđelista, koji su služili i za izradbu ophodnih križeva, što je slučaj s moćnikom glave sv. Uršule (LVII.). U 14. stoljeću u Moćniku dubrovačke prvostolnice pojavljuju se prve umjetnine koje se mogu pripisati dubrovačkim zlatarima, a nailazi se i na prve darovatelje, čija se imena nalaze na moćnicima. Iz sačuvanih natpisa vidljivo je da su donatori najčešće bile žene. To je stoljeće ujedno i vrhunac dubrovačkoga sačuvanog sakralnog zlatarstva, gdje se isprepleću razni zlatarski utjecaji. Moćnici glava izrađuju se u praobluku carske krune i u prijelaznom gotičko-renesansom stilu, renesansnom razdoblju i naposljetku u baroknom razdoblju. Konačno, možemo zaključiti da se u Dubrovniku pojavljuju dva neantropomorfna ti-

pa moćnika glava, i to jedan u obliku kotlaste kape — bizantske carske krune (protouzor moćnik glave sv. Vlaha), a drugi u obliku pogače sploštenog oblika, te najrjeđa skupina antropomorfnog oblika.

Dubrovnik nakon 1204. godine, pod mletačkom okupacijom, nastavlja biti poveznicom Istoka i Zapada, ali i nakon 1358. godine, kada kao samostalna država održava dobre veze s oslabljenim Bizantom, sve do njegova konačnog pada 1453. godine, kao i s manjim feudalnim grčkim državama poput Epirske Despotovine, o čemu svjedoči prostagma Mihaela II. Komnena Duke, epirskog despota (1236.—1271.), Dubrovčanima, izdana 1251., u kojoj se uređuju trgovački i pravno-imovinski odnosi između Dubrovčana i epirskog despota. Taj kontinuitet možemo pratiti od primjera paleološkog zlatarstva iz 13. i 14. stoljeća, o čemu svjedoči moćnik čuvan pod rednim brojem CLV. u Moćniku dubrovačke prvostolnice s reljefnim likom arkandela sa sferom i žezlom jednakim kao na *staurotheci* iz kamadoljanskog samostana San Michele u Muranu, koja se sada čuva u Santa Croce di Fonte Avelana kraj Caglija u Marchama. Drugi je primjer moćnik noge sv. Pankracija, koji se čuva pod rednim brojem XLIII., s četirima ponovljenim likovima arkandela, iskucanima po istoj matrici kao na više križeva u dubrovačkom kraju i zlatnoj pali iz Caorlea. Taj kontinuitet ide sve do posljednjeg zlatnog pečata, iz proljeća 1451. godine, najvrjednije bizantske isprave u Državnom arhivu u Dubrovniku — krizobule Konstantina XI. Paleologa Dragaša (1449.—1453.). Tako se može govoriti o pola tisućljeća razvoja bizantskog zlatarstva u Dubrovniku i njegovom likovnom utjecaju na razvoj dubrovačkog zlatarstva te o Dubrovniku kao onodobnom velikom europskom zlatarskom središtu

U dubrovačkom se Moćniku pod rednim brojem CXXXIII. čuva moćnik sv. Križa u formi patrijarškog/nadbiskupskog dvogrednog križa. Taj križ autor dovodi u vezu s fenomenom jeruzalemskih *staurotheca*, odnosno *staurotheca* koje su izrađivane u Jeruzalemskom Kraljevstvu do 1187. godine, te njihovim inačicama iz Europe i talijanskog juga. Najbliži komparativni primjer dubrovačkom onaj je iz bazilike Svetog groba (Basilica del Santo Sepolcro) u Barletti. Svakako, sve lokacije u kojima se čuvaju *staurothece* povezuju redovnički viteški redovi, a mogu se dijeliti u dvije osnovne skupine, odnosno u tri, kad se uzme u obzir korištenje bogatijim likovnim ansamblom matrica za iskivanje figuralnog ornamenta; svjedoče i o činjenici postojanja većeg broja matrica kojima su raspolagale jeruzalemske radionice. Prepoznatljivost ove skupine upravo je i u dvogrednom obliku. Dubrovačka *staurotheca* uklapa se u skupinu jeruzalemskih *staurotheca* iz Prekomorja (Oltramare) — Jeruzalemskog Kraljevstva. Ta skupina *staurotheca* bila je u 13. i 14. stoljeću često kopirana, tako da na talijanskom jugu postoji cijeli niz dvogrednih, patrijarhalnih *staurotheca*: Bari (Museo Diocesano), Troia (druga *staurotheca* iz Museo Diocesano), Gravina (Museo Diocesano), Barletta (S. Maria di Nazareth) i Barletta (sa-

mostan sv. Ruggerija). Dubrovački moćnik svakako zauzima posebno mjesto u dosad poznatoj skupini *staurotheca* d'Oltramare.

Autor obrađuje razdoblje gotičkog zlatarstva u Dubrovniku, usredotočujući se na primjere međunarodnoga gotičkog stila i uočavajući u Dubrovniku više umjetnika koji su stvarali tijekom prve polovine i prve četvrtine druge polovine 14. stoljeća. Unutar Moćnika u dubrovačkoj prvostolnici autor je uočio tri čvrste skupine gotičkih moćnika iz 14. stoljeća. Prvu skupinu tvore moćnici pripisani *Majstoru klarisa*, koji su bili vezani uz klarisu Pribu Ruskovu (de) Sorento iz samostana sv. Klare, a kojoj pripada i gotički kalež, dar poljskog kralja Kazimira Velikog iz Kielca, i tri moćnika toraksa iz dubrovačkog Moćnika: sv. Zenobija (CLXIV.), sv. Stjepana Prvomučenika (CXXIX) i sv. Augustina Naučitelja (LXI.). Sljedeće su dvije skupine djela *Majstora I.* i *Majstora II. fantastičnog bestijarija*. Majstori su raspolagali najsloženijim ikonografskim programom sofisticiranoga međunarodnog gotičkog stila. Starijem *Majstoru I. fantastičnog bestijarija* pribrojena su dva moćnika glava (CLXII. i CLXVI.) svetih Nereja, Ahileja, Stjepana i Vlaha, koji se danas čuvaju u Moćniku dubrovačke prvostolnice. Najbliža likovna paralela tih moćnika jest poznati vrlički pojas, koji se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a čiji se nastanak, na osnovi dubrovačkih primjera, datira u prvu polovinu 14. stoljeća, u dubrovačkim radionicama.

Autor nastavlja svoja istraživanja dubrovačkog prvostolnog Moćnika. Svakako najznačajniji gotički moćnik u prvostolnom Moćniku jest moćnik ruke sv. Marije Magdalene. Realistički je oblikovan i pripadao je samostanu sv. Klare. Svakako jedan od najzanimljivijih primjeraka gotičkog zlatarstva iz dubrovačkoga Moćnika jest moćnik ruke sv. Antuna opata (XXXI.), s prikazom sokolarenja, a muški i ženski lik na tom moćniku povezani su ljubavnim simbolizmom, iznimno popularnim, pod nazivom *caccia d'amore*, koji svoju literarnu podlogu ima u Boccacciovoj *Ninfale fiesolano*. Treći razmatrani moćnik jest brahijalij (XXXIX.), svete bokokotorske braće Petilovrienaca, izrađen od iskucanog, graviranog i pozlaćenog srebra. Opisane moćnike možemo pripisati hipotetskom *Majstoru II. fantastičnog bestijarija*, koji je u punom smislu bio pripadnik europske gotike, s bogatim likovnim ansamblom motiva složene srednjovjekovne likovne imaginacije. Razmatrana skupina moćnika većinom potječe iz crkve sv. Klare. Nepoznati dubrovački zlatar raspolagao je najsloženijim ikonografskim programom, uz složeni fantastični životinjski svijet i figuralne prikaze sofisticiranoga dvorskog života i lova na sokolove.

Dubrovački zlatar Nikola Paskov Papac pripada u red najstarijih zlatara od kojih postoji potpisana umjetnina — moćnik glave sv. Andrije iz riznice dubrovačke prvostolnice, sačuvan do naših dana. Iznimno je također što na osnovi arhivske građe iz Državnog arhiva u Dubrovniku možemo barem zaviriti u njegov privatni život. Dubrovački zlatari u doba

cvjetanja zlatarstva bili su bogat sloj pučana, o čemu svjedoči i oporuka zlatara Papca. Njegova oporuka iz godine haranja velike epidemije kuge 1348. donosi osim toga hrvatski naziv za tamjanku — lađicu, što još jednom upućuje na potrebu izradbe rječnika stručne terminologije povijesti umjetnosti.

Autor u radu razmatra srebrni reljef sv. Vlaha iz crkve sv. Vlaha u Dubrovniku. Sačuvani reljef zasigurno je dio stare srebrne pale iz svečeve crkve i u radu se razmatra kao jedini ulomak jedne od dubrovačkih srebrnih pala koje su se nalazile u dominikanskoj i franjevačkoj crkvi te u dubrovačkoj prvostolnici, Gospi Velikoj. Zlatari Nicola iz Firence i Francesco iz Bergama, nastanjeni u Dubrovniku, ugovorili su rad na pali u prosincu 1417. godine s rizničarima stolne crkve. Kotoranin Lovro Marinov Dobričević 1477. godine izrezbario je i oslikao drvene vratnice srebrne pale u crkvi sv. Vlaha i obvezao se iznutra naslikati ikonografski prikaz Navještenja s likovima Gospe i arkandela Gabriela, a izvana osamnaest svetačkih likova. Godine 1548. dubrovački slikar Krile Antunović je nakon oštećenja drvenih vratnica obavio popravak po uzoru na stare vratnice. Srebrna pala bila je smještena ispod kamenog ciborija u crkvi sv. Vlaha. Nakon požara u crkvi sv. Vlaha u noći između 24. i 25. svibnja 1706. godine Veliko je vijeće na sjednici 27. svibnja donijelo odluku da se pretope svi srebrni predmeti iz riznice sv. Vlaha, osim kipova, biskupskog štapa i onih predmeta koji se dadu popraviti. Više-manje neoštećeni srebrni reljef sv. Vlaha s oštećene srebrne pale postavljen je na novi mramorni oltar Marina Gropellija, kao svojevrzni memento iz stare romaničke crkve. Reljef sv. Vlaha na neizravan način svjedoči o značenju Dubrovnika kao zlatarskog središta, u kojem su djelovali brojni zlatari iz različitih sredina, stvarajući specifičan »dubrovački« način obradbe plemenitih kovina, sintetizirajući razne zlatarske tradicije u novu kvalitetu.

Autor razmatra novopronađene primjere dubrovačkog zlatarstva u vremenskom rasponu od 14. do 17. stoljeća. Najstariji opisani primjer je okov Gospe od Jezera na otoku Mljetu iz 14. stoljeća, a potom srebrni okov Bratovštine mesara iz 1378. godine, iz crkve sv. Nikole na Prijekome, i srebrni okov Bogorodice s Kristom iz 1515. godine, rad dubrovačkog zlatara Marka, koji potječe iz iste dubrovačke crkve. Baza gotičkog kaleža iz crkve sv. Mihovila u Vignju najstarija je potvrda zlatarskih veza između Dubrovnika i talijanskog juga. Dva kaleža iz 16. stoljeća nastala u dubrovačkim zlatarskim radionicama 16. stoljeća obogatila su dosadašnju spoznaju o tipologiji kaleža renesansnog razdoblja nastalih u domaćim radionicama. Pronalazak srebrne patene označene državnim žigom Dubrovačke Republike u Postirama na otoku Braču potvrdio je raširenost dubrovačke zlatarske produkcije na širem dalmatinskom području. Naposljetku, srebrni i pozlačeni *pax* iz sv. Vlaha potvrdio je činjenicu brojnosti spašenih liturgijskih predmeta iz stare crkve dubrovačkog zaštitnika.

Posebno važan segment dubrovačke kulturne baštine raznorodni su kulturni utjecaji, pa se među inim raspravlja o zlatarskim hrvatsko-mađarskim vezama sagledanim kroz prizmu brojnih sačuvanih moćnika s moćima ugarskih kraljeva svetaca u dubrovačkim riznicama. Na osnovi likovnih usporedbi zaključuje se da su svi ovi moćnici nastali u dubrovačkim zlatarskim radionicama 14. i 15. stoljeća, a u Dubrovnik su vjerojatno prispjeli kao darovi hrvatsko-ugarskih kraljeva gradu od iznimnog značenja na krajnjem jugu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Drugu skupinu moćnika tvore dva moćnika iz Moćnika dubrovačke prvostolnice, za koje autor pretpostavlja kako su u Dubrovnik došla 1550. godine. Prvi moćnik, moćnik sv. Ane, dao je prije 1540. godine izraditi šegedinski gradski sudac Mihály Tóth, koji je nakon tri godine podigao ustanak protiv Turaka. Taj povijesni lik opjevan je u pjesmi mađarskoga renesansnog pjesnika Balassa Balinta. Za drugi moćnik autor pretpostavlja da je također podrijetlom iz Ugarske i vezuje ga za vijest iz 1550. godine. Taj rad također upozorava na gotovo stogodišnji muk nakon objave nekoliko moćnika iz Dubrovnika vezanih za ugarske kraljeve u mađarskoj znanstvenoj literaturi.

Zlatarske veze Dubrovnika i Mađarske dugo su zaokupljale znanstvenu javnost, a autor u radu obrađuje moćnik glave sv. Stjepana, ugarskog kralja, koji potječe iz dubrovačkoga dominikanskog samostana, a sada se čuva u Stolnom Biogradu (Székesfehérvár) u Mađarskoj, gdje je prispio u 18. stoljeću, nakon političkog pritiska habsburškog dvora na Dubrovačku Republiku tijekom Prvoga rusko-turskog rata 1769. godine. Moćnik glave sv. Stjepana, ugarskog kralja, spominje se 1590. godine, a dao ga je izraditi generalni vikar Dubrovačke dominikanske kongregacije Timotej Pasković (1530.—1604.). Razmatrani moćnik nastao je u dubrovačkim zlatarskim radionicama, izvorno tvoreći cjelinu s dvama moćnicima glava sv. Luke i svetih Kuzme i Damjana, koji se i danas čuvaju u dubrovačkom dominikanskom samostanu. Pronalazak moćnika glave sv. Stjepana Ugarskog potvrdio je kvalitetu dubrovačkih zlatarskih radionica i tijekom druge polovine 16. stoljeća, koje su razvijale specifični dubrovački likovni izričaj. Ova dionica dubrovačkog zlatarstva kasne renesanse slabije je poznata, a velik je dio danas, na žalost, nepovratno izgubljen u velikom potresu 1667. godine, a potom i u ekonomskom osiromašenju 19. stoljeća, kada su brojni vrijedni predmeti otuđeni i rasprodani.

Isto se tako u knjizi obrađuje nekoliko liturgijskih predmeta iz crkve sv. Andrije na Pilama: gotički kalež iz prve polovine 15. stoljeća, ophodno raspelo iz 14. stoljeća i maniristički kalež, dar dubrovačkog nadbiskupa Fabija Tempeštiva crkvi sv. Vida. Tražeći paralele s ophodnim raspe- lom iz crkve sv. Andrije na Pilama, obrađuje i gotičko fragmentarno saču- vano raspelo iz samostana Sigurate u Dubrovniku, kao i starije pretpotres- ne liturgijske predmete iz župne crkve sv. Mihajla na Lapadu. Iz zborne crkve sv. Vlaha u Dubrovniku obrađuje renesansnu posudu za blagoslov-

ljenu vodu, djelo dubrovačkog majstora iz 16. stoljeća. Dubrovačka sku- pina koja je svojom kakvoćom i likovnim karakteristikama izdvojena od zadarsko-venetske skupine govori o intenzitetu i likovnoj cjelovitosti an- sambla matrica. Tako se može reći da se u slučaju dubrovačke skupine s najviše sačuvanih primjera dolazi do spoznaje o iznimnoj važnosti Du- brovnika kao onodobnoga zlatarskog središta ovog dijela Europe i ujed- no točke križanja likovnih utjecaja kršćanskog Istoka i Zapada. Treba na- glasiti kako se u Dubrovniku i okolici nalazi cijeli niz sačuvanih litur- gijskih predmeta iz iste radionice, rađenih za bogatije i siromašnije naru- čitelje. Tako imamo raspon narudžbi od srebrnih do brončano-bakrenih raspela i moćnika s figuralnim reljefima iskivanim po istovjetnim matrica- ma.

Stalnim terenskim radom pojavljuju se dosad neuočene umjetnine, pa je tako u selu Brgatu kraj Dubrovnika autor pronašao raspelo koje treba datirati oko sredine ili u treće desetljeće 14. stoljeća. Malostonsko ophod- no raspelo iz ove skupine odskaka izvornim likovnim rješenjem, što je nastalo kao plod inventivnosti domaćega srednjovjekovnog zlatara.

Nakon povijesnog istraživanja autor objelodanjuje skupinu zlatarskih predmeta iz Dubrovnika, Zadra i s poluotoka Pelješca, koje smješta u dru- gu polovinu 14. stoljeća, i rekonstruira obiteljsko stablo plemićke obitelji Sorento, podrijetlom iz grada Kotora, čije pripadnike ovim radom svrsta- va u red mecena 14. stoljeća, dajući time prinos našoj spoznaji o tom još nedovoljno poznatom dijelu hrvatske kulturne baštine.

Autor u svom radu obrađuje skupinu kovinskih ophodnih raspela i jedan križ — pacifikal iz Stona, Malog Stona i Dube Stonske, koji potječu iz 14. i 15. stoljeća. Na osnovi povijesnih izvora i komparativnog materi- jala problematizira odnos dubrovačkog zlatarstva 14. i 15. stoljeća s ono- dobnom Europom. Ophodno raspelo iz crkve sv. Ane u Malom Stonu pri- pada iznimno zanimljivoj skupini raspela dubrovačkog kraja i povezuje se s paralelnim primjerima u Hrvatskoj i Italiji i oltarnom palom iz Caorlea u Italiji. U Malom Stonu u župnoj crkvi sv. Antuna opata čuva se ophodno raspelo iz sredine 14. stoljeća, koji ima najbližu likovnu paralelu u mjestu Basseglia. Iz crkve sv. Nikole u Dubi Stonskoj potječe ophodno raspelo koje se povezuje sa skupinom raspela na hrvatskoj obali i s dvjema regio- nalnim skupinama u Italiji (lombardskom i mletačko-friulanskom), i smješ- ta se na kraj 14. stoljeća. Dva ophodna raspela koja se čuvaju u Župnom uredu u Stonu, a pripadala su, po svemu sudeći, stonskoj prvostolnici sv. Vlaha, iznimno su vrijedna ostvarenja dubrovačkih zlatara 14 i 15. stolje- ća. Mali pacifikal — raspelo iz bivše župne crkve Stonskog Polja — Gos- pe Luncijate kvalitetan je primjer gotičkog zlatarstva u stilu međunarodne gotike. Stonska skupina raspela iznimno je zanimljiva jer je najbrojnija skupina srednjovjekovnih raspela na hrvatskom jugu. Zanimljiva je činje- nica da se dubrovački zlatar koristio istim matricama kao talijanski, i upra-

vo bi ovaj moćnik trebalo datirati oko sredine 14. stoljeća, za što na osnovi drugih elemenata ne bi bilo argumenata. Dakle, preostaje rješenje da je medaljon s vrha noge jedini stari sačuvani dio prvotnog moćnika. Toskanski zlatari iz Arezza, rodnog grada pjesnika Francesca Petrarce, poznatog i kao numizmatičara rimskog novca, koristili su se matricama koje su došle i do Dubrovnika.

Benediktinci su svojim djelovanjem na području nekadašnje Dubrovačke nadbiskupije ostavili neizbrisiv kulturni i civilizacijski trag. Sveobuhvatno istraživanje njihove kulturne baštine iziskivalo bi znatno veći prostor. Autor je u ovom radu pokušao istaknuti najvažniju pokretnu sakralnu baštinu koja je ostala sačuvana sve do naših dana, i to samostan po samostan. Iz benediktinskog samostana sv. Jakova u Višnjici u Moćniku dubrovačke prvostolnice sačuvan je zanimljiv romanički moćnik noge sv. Jakova, a iz lokrumskog samostana vrijedna slika Gospe s Kristom renesansnog slikara Domenica Puliga. Isto tako iznosi se zanimljiva arhivska vijest kako su umjetnine iz ovog samostana nakon 1667. godine bile prenesene u benediktinski samostan u Cesenu. Iz ženskih benediktinskih samostana potječe više iznimno vrijednih moćnika, od kojih je najglasovitiji moćnik sv. Pelenice, a u sadašnjem obliku iz baroknog razdoblja izlazi iz vremenskog okvira ove knjige. Dubrovački je nadbiskup Grgur Lazari 1778. i 1783. godine poklonio dva mramorna oltara dubrovačkoj prvostolnici. U prvostolnici se čuva i retabl mramornog oltara iz samostana sv. Marije od Kaštela. Najcjelovitija skupina pokretne sakralne baštine vezane za benediktinski red čuva se na otoku Mljetu, a među umjetninama ističe se srebrni okov Gospe od Jezera, kao i romaničko ophodno raspelo s prijelaza iz 12. u 13. stoljeće.

Nove spoznaje o terenskim i arhivskim istraživanjem zapadnog dijela Astoreje, srednjovjekovnoga gradskog područja, pružile su brojna iznenađenja. Tako je srednjovjekovlje Lozice i Vrbice sačuvalo spomen na dvije danas nestale matrikule, Sv. Spasa u Lozici i Sv. Marije u Vrbici, a u Mokošici je ostala sačuvana matrikula Sv. Spasa i srebrna kadionica izrađena u stilu kasne gotike, *a gusto tedesco*, u radionici Moro — Leuchter. Srebrna kadionica iz Mokošice i kulturna slika Gospe od Vrbice, koja je pripisana hrvatskom ranorenesansnom slikaru Lovru Dobričeviću i datirana u šezdesete godine 15. stoljeća, zauzimaju istaknuto mjesto u nacionalnoj kulturnoj baštini 15. stoljeća

Autor nadalje obrađuje ophodno raspelo dubrovačkog nadbiskupa Reinalda Gratiana iz 1516. godine. Riječ je o prvoj sigurno datiranoj umjetnini s utisnutim dubrovačkim zlatarskim žigom, glavom sv. Vlaha, koja potječe iz stare dubrovačke prvostolnice. Zanimljiv rad nepoznatoga dubrovačkog renesansnog zlatara otvara novo poglavlje u vrjednovanju dubrovačkoga renesansnog zlatarstva u kontekstu onodobnih likovnih kretanja u europskom zlatarstvu.

U knjizi se obrađuje dug vremenski raspon kulturnih veza između hrvatskog juga, s Dubrovnikom kao ključnim čimbenikom, i Poljske. Pripadnost istom kulturnom, a katkad i političkom krugu rezultirala je konstantom kulturnih poveznica. Pronalazak kaleža u poljskom gradu Kielce koji potječe iz dubrovačkih zlatarskih radionica 14. stoljeća te brojni drugi dodiri iznova su potvrdili osnovnu tezu ovog rada o konstanti tih kulturnih veza.

Moćnik sv. Luke iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku prije više je godina zaintrigirao istraživača, tijekom istraživanja moćnika sv. Luke iz Moćnika dubrovačke prvostolnice koji svoje podrijetlo vuče iz Jajca. Franjevački moćnik potječe iz sredine 16. stoljeća, oko 1564. godine, jer je oklopnicu vjerojatno dao izraditi stonski biskup i franjevac Bonifacije Drakulica Stjepović. U istoj riznici čuvaju se još dva moćnika iz iste skupine i s jednakim natpisom pripadnosti stonskome samostanu, a njihovu dataciju olakšala je spoznaja kako je treći moćnik, Kolone bičevanja Kristova, donio kustos Svete zemlje Bonifacije Drakulica 1555. godine, koji je 1564. godine postao biskupom u Stonu.

Istražujući sakralnu baštinu Huma pažnja se posvetila liturgijskim predmetima s područja Trebinjsko-mrkanske biskupije, osobito na jedan sačuvani kalež. Oporuka pisana hrvatskim jezikom bogatoga biogradskog trgovca Petra Stjepanovića, očito podrijetlom iz Ravnog, iznimno je zanimljiv povijesni izvor i filološko vrelo. Iz oporuke saznajemo mnogo o jeziku tog vremena, životnim navikama i bogatstvu jednog trgovca iz dubrovačke kolonije u Biogradu (Beogradu). U oporuci se spominje nabava jednog očito renesansnog kaleža za župnu crkvu u Ravnom, što je zanimljiv podatak o poznavanju liturgijskih predmeta s područja Trebinjsko-mrkanske biskupije.

Najveći dio priloga u knjizi nastao je tijekom godina kao posljedica sustavnog istraživanja pokretne građe iz dubrovačkih riznica i tematskog objavljivanja. Autor se nada se da je interpretativna metoda, uz arhivska i povijesna istraživanja, našla sretan put i ponudila nove spoznaje o uklopljenosti Dubrovnika u cjelovitost hrvatske i europske baštine. Zlatarske baštinske teme također su ponudile mnogo odgovora na spoznavanje kulturnih veza između Dubrovnika i svijeta koji ga je okruživao u prošlim stoljećima, iznova potvrđujući činjenicu kako je Dubrovnik bio zrcalo svog vremena i spona svjetova. Bez poznavanja dubrovačke dionice srednjovjekovnog zlatarstva, hrvatska bi povijest bila zakinita za dragocjen dragi kamen u kruni od ljepote.